

10 FEBRUARI 1893 – 4 JULI 1988

Sjoerd Kuperus: 'Hij die de tekening vorm gaf'

G.A.H. de Groot

Met Sjoerd Kuperus als illustrator overleed maandag 4 juli 1988 de jongste van het bekende viertal dat aan het eind van de jaren twintig tot in de jaren tachtig zo'n belangrijk aandeel heeft gehad in de Nederlandse journalistieke natuurbeschrijving.

De anderen waren Albertus Bernard Wigman (overleden op 10 augustus 1972), Rinke Tolman (overleden op 15 maart 1983) en Jan Pieter Strijbos (overleden op 10 mei 1983).

De tiende februari 1893 was geen nationale feestdag, maar vanaf de pastorie van de doopsgezinde predikant Rinke Kuperus woel in het dorpje Den Burgh op Texel de driekleur. Vader Rinke was uitermate trots dat, na vier dochters, toch nog een mannelijke nakomeling geboren was. Daar mocht wel enige ruchtbaarheid aan gegeven worden.

Tot Sjoerds twaalfde jaar bleef het gezin, dat intussen met nog een dochter was uitgebreid, op Texel wonen. Deze jeugdijaren zijn voor Sjoerd van grote betekenis geweest. Zijn lange leven voelde hij zich tot dit 'paradijs: waar het water zo helder was, dat je er de snoeken in zag staan', aangetrokken.

In deze jaren (1890–1892) woonde de onderwijzer Jac. P. Thijsse ook op het eiland. Hij was daar hoofd van de 'Franse school'.

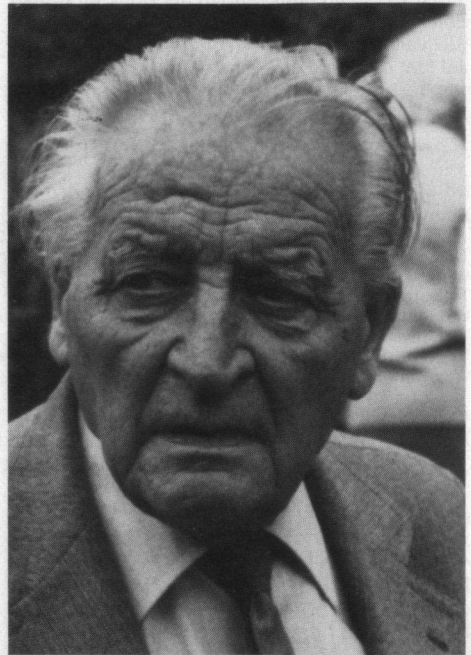
Thijsse bezocht regelmatig de pastorie in Den Burgh. Zijn toekomstige vrouw Helena Bosch wilde graag in Amsterdam blijven, in plaats van op Texel te gaan wonen. Maar ook ná 1892 zocht Thijsse ieder jaar zijn geliefde Texel op. Sjoerd zou één van zijn discipelen worden.

Sjoerds vader had hoge verwachtingen van zijn enige zoon. Hij moest naar het gymnasium, wellicht later een universitaire studie volgen en misschien dominee worden in een grote stad.

Sjoerd bezocht het gymnasium in Alkmaar, maar na een kwelling van ruim drie jaar verliet hij deze school. Tot ergernis van vader, die er niets voor voelde dat Sjoerd kunstenaar zou worden. Sjoerd kwam op een kantoor in Amsterdam, wat maar kort duurde. Hij nam een administratief baantje aan in Haarlem.

In die tijd maakte Sjoerd reeds enige schetsjes. Een collega zag deze krabbels en raadde hem aan contact op te nemen met de beroemde politieke tekenaar Louis Raemaekers (1861–1956). Deze bekeek zijn tekenwerk en beloofde Sjoerd zijn vader een brief te schrijven, met daarin het verzoek zijn zoon toestemming te geven tot het volgen van tekenlessen.

Deze brief zou een ommekeer betekenen in het kantoorleven van Sjoerd. Tegelijkertijd kwam hij in aanraking met Theodoor van Hoytema (1863–1917), in die tijd een prominent lithograaf en tekenaar. De weifelende Sjoerd vroeg ook hem naar zijn mening. Deze gaf hem het advies avondlessen te volgen op de kunstnijverheidsschool. En verder naar Artis te gaan om daar dieren, speciaal apen en mensen te tekenen. Dit gaf bij de teleurgestelde vader de doorslag. Sjoerd ging naar de tekenschool van G.J. Feith.

Sjoerd Kuperus, 2 oktober 1983.
Naar een kleurenfoto.

Via een leraar kwam hij in 1914 bij de beroemde politieke tekenaar Albert Hahn sr. (1877–1918). Wie kent niet zijn politieke plaat: *'Gansch het raderwerk staat stil. Als Uw machtige arm het wil'...* (Spoorwegstaking 1903).

Dit onderricht is van korte duur geweest, want de Eerste Wereldoorlog brak uit. Doch niet te kort om een blijvende indruk bij Sjoerd achter te laten. Wat hij miste in zijn eigen vader, vond hij bij Hahn. Deze zag ook, dat Sjoerds kracht niet lag in politieke karikaturen, maar in het tekenen van

de vrije natuur. Van 1923–1925 volgde hij lessen aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten in Amsterdam. In deze jaren kwam Sjoerd regelmatig terug op zijn geliefde eiland Texel. Daar vond hij zijn toekomstige vrouw Riek de Rooy, die daar onderwijzeres was. Meer dan zestig jaar heeft zij hem op een voorbeeldige wijze bijgestaan, hem gestimuleerd in zijn werk, hem geholpen bijvoorbeeld bij het etsen.

Zij gingen in Amsterdam wonen, dicht in de buurt van Artis, het werkterrein van Sjoerd. Mevrouw Kuperus was daar benoemd als hoofd aan de Zesde Montessorie-school, nu de 'Anne-Frankschool' genoemd (Anne Frank was een leerlinge van mevrouw Kuperus).

In 1925 was Thijsse samen met Kuperus begonnen met het schrijven en tekenen van 'Nederlandsche Vogels'. In dat jaar schreef Thijsse aan Kuperus:

Dr. Jac. P. THIJSSSE
 AMSTERDAM
 ALBREDERSTRAAT

Waarom heer Kuperus

Wij denken u zeer bedankt voor de begroeping die u mij gezonden heeft met de aanvraag van de aflevering van de goudhaantjes. Het is mij zeer goed gevallen. Dat zou ook de broeders gekleurde plaat welke ik u heb gezonden voor Tijl. Het is toch zeer belangrijk, of u van de uitgave nog een brief kunt. Ook denk ik u over om een beslissing te nemen over de wijze van hetgeen, welke gekleurde plaatje te geven. De laatste maal is het verduidelijk, maar ik help u inderhaast, zodat u over de beslissing van u niet aan de hand kunt komen. Het zou heel prettig voor u zijn: het is mogelijk dat ik u nog over op de zaak zou gaan. Het is de beslissing om de zaak. Maar ik heb ook veel te doen. Het is u van u. Het is u van u.

Mijn beste groeten, ook aan de heer. Hoop ik u te zien.

Thijsse
 Sjoerd Kuperus

Hier schreef dr. Jac. P. Thijsse over zijn nooit verschenen boek getiteld 'Dierenleven in Thijsse's Hof'.

In 1934, bijna negen jaar later, bracht uitgeverij Tijl te Zwolle het boek uit. Volgens de prospectus was het boek verkrijgbaar in twee uitvoeringen: 1ste 'Voor particulier gebruik. De platen zijn hier in het boek opgenomen.

2de Voor schoolgebruik. Bij deze uitvoering zijn de platen in een smakelijk uitgevoerde map verzameld; terwijl van de tekst een apart boekje is gemaakt, dat door de onderwijzer kan worden voorgelezen, terwijl de leerlingen de bijbehorende plaat kunnen bekijken'. Het typeert de tijd, waarin het gemaakt is: het luisterende en het kijkende kind.

Het boek bestond uit twaalf hoofdstukken onder andere 'In het Naardermeer', 'In het Rietland', 'Aan Zee', 'Nawinter en volgende'. Een tachtigtal vogelsoorten werden groepsgewijze verenigd.

De recenties waren lovend; vooral in populair-

wetenschappelijke tijdschriften als 'De Wandeljaar' onder leiding van Rinke Tolman en 'De Zwerfer in Gods vrije natuur' onder leiding van Jan Vriends.

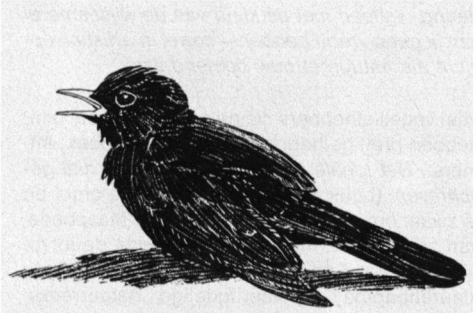
G.A. Brouwer schreef in Ardea XXIII, afleveringen 1–2, 1934: 'Kuperus verstaat ongetwijfeld de kunst om vogels 'levend' af te beelden (men zie de Kemphaantjes) maar het maakt de indruk, dat hij na de vlotte opzet geen tijd heeft gehad voor nauwkeurige afwerking, wat toch een eerste vereiste is'. Hij valt ook over de fantasiebloemen in de weide.

Zelf had Kuperus ook bezwaar tegen de gekunstelde compositie. In de vrije natuur zou je dit nooit tegenkomen. Het was te veel in de trant van de schoolplaten van Boerman en Knip: 'Dieren in hun omgeving' getekend door M.A. Koekoek. Het is dan ook bij één deel gebleven, hoewel de opzet verscheidene delen is geweest. Het formaat 37 x 32 cm was niet het meest handzame.

Beter deden de boekjes het van Rinke Tolman en D. Rutgers, die in 1928 bij Noordhoff, Groningen, verschenen onder de titel: 'Schetsen en verhalen uit het dierenleven' voor de Christelijke scholen. De serie bestond uit vier deeltjes; twee deeltjes uit eigen land en twee deeltjes uit verre landen. Alle geïllustreerd door Kuperus. De boekjes werden in die tijd veel gebruikt, want in 1931 beleefden ze reeds een derde druk.

In 1930 verscheen voor de lagere school bij de uitgeverij D.A. Daamen, 's-Gravenhage, een serie leesboekjes voor de hoogste klassen 'Uit de Levende Natuur'; opstellen die Thijsse in de loop van de jaren in het tijdschrift 'De Levende Natuur', vanaf 1896 had geschreven. De vier deeltjes werden op sublieme wijze geïllustreerd door Kuperus; in ieder deeltje was zelfs een gekleurde plaat.

In de Groene Amsterdammer van 27 september 1930 schreef Wigman: 'Ze zijn in een fleurig, kleurig kleed gestoken en door Sjoerd Kuperus opnieuw en overvloedig geïllustreerd. De belangstelling van onderwijzer en jeugd door tekst en mooie pentekeningen dubbel en dwars waard'.

Merel, mannetje.
 Tekening: Sjoerd Kuperus.

In 1927 maakte Sjoerd met zijn vrouw Riek een fietstocht door Friesland. Zij gingen onder andere ook naar ds. R.J. de Stoppelaar te Warga. De tijd daar werd gebruikt om gezamenlijk te varen op de Saiterpetten bij het Prinsenhof in de Oude Venen en om schetsjes te maken van deze omgeving, die nodig waren voor het nieuwe boek van de Warga'ster predikant. Dit verscheen in 1928 bij A.G. Schoonderbeek, Laren, onder de titel: 'Glanzende dagen'.

Een van zijn vele boeken, 'die ervoor zorgden dat dit gebied vermaardheid kreeg in heel ons land, ja zelfs tot over de grenzen!' (citaat: 'It Fryske Gea').

In 1929 verscheen bij uitgeverij Becht, Amsterdam, het boek van A.B. Wigman: 'Langs eenzame paden', met pentekeningen van Sjoerd Kuperus. Een hartelijke vriendschap met Wigman hield Sjoerd er aan over.

Bij de zelfde uitgever verscheen een jaar later het boek van Jan P. Strijbos: 'Waar de stilte spreekt'. De artikelen waren net als die van Wigman 'Telegraafjes', die eerder in deze krant waren gepubliceerd. Artikelen over de Waddeneilanden komen hier veel in voor; koren op de tekenmolen van Kuperus. Gelukkig 'bezondigde' ook Kuperus zich, tenminste als je het zo noemen mag, aan het illustreren van een album naar voorbeeld van een tiental firma's, zoals Verkade, Tiktak, het Klaverblad en Bussink.

Bij N.V. Van Delft en Zn. Banket- en Koekfabriek v.h. 'De Vlijt', Koog aan de Zaan, verscheen het album: 'Hoe heet die vogel?', een determineerboek bestaande uit twee delen geschreven door Jan P. Strijbos. Het eerste deel (1927) was geïllustreerd door Hans Beers. Maar de plaatjes waren niet van goede kwaliteit; te duidelijk was te zien dat ze naar modelcollecties in Artis waren gemaakt. Sjoerd Kuperus kreeg opdracht 110 aquarellen te vervaardigen voor het tweede deel. In het tijdschrift 'De Wandelaar' van 1930, nummer 7 schrijft Tolman: 'Dat het tweede deel van het determineerboek zo'n prettig geheel is geworden, is mede te danken aan Sj. Kuperus, die kleurplaatjes heeft gemaakt, welke in één woord voortreffelijk zijn, omdat ze bijna zonder uitzondering – alleen met de kleur van de wijfjesmerel kan ik geen vrede hebben – zowel in artistiek opzicht als natuurgetrouw boeiend zijn'.

Veel vogelliefhebbers die nu ruim zestig jaar zijn, hebben prettige herinneringen aan dit boek. Immers: 'Het ideale vogelboekje was nog niet geschreven' (Luuk Tinbergen). Dit was te groot en te zwaar om in je zak te steken. In de 'Maasbode' van zaterdag 12 maart 1938 kondigde de jonge uitgever Het Spectrum te Utrecht in een hele kleurenpagina de veertigdelige natuurreeks: 'Wat Leeft en Groeit' aan onder leiding van Jan Vriens en dr. Jac. P. Thijsse. Maar in een brief

van 6 maart 1938 schreef laatstgenoemde aan Kuperus:

JAC. P. THYJSSE
6 Mart 38

Waarde heer Kuperus

Vreemde had my gevraagd om aan dat grote leek mee te werken, maar ik heb daarvoor tegenwoordig geen gelegenheid in het plan stond dat u de gekleinte plekje moet maken en ik heb hem direct op schreven, dat ik dat jaar toespreekte te het by u bovendien ook pindtekeninge moest late make. Maar die de de serking of u zou de meest foto. De vraag, dat u heer glimk wat leek door byst

Natuurlijk heb ik sedert diee niet meer aan hem gehoord, omdat ik geen make werken kan. Doch weet ik niet welke uit meer het dact en twee de mederwerken of u. In het my toespreekte schryf te laede Strijbos gevraagd, Renske Tolman en de Stoppelaar te gaan te wel graag mee van welke water te raap het boek

Met hartelijke groet
Jac. P. Thijsse

Grutto's.

Tekening: Sjoerd Kuperus.

Nu Thijsse, in verband met familie-omstandigheden geen gelegenheid had eraan mee te werken, werd Rinke Tolman aangezocht als leidinggevend figuur naast Jan Vriends. Maar als illustrator werd Gerard J.A. Huijsser, een leeftijdgenoot van Kuperus, aangenomen. Het eerste deel verscheen echter pas op 5 juli 1939: Jan Vriends 'Vogels in de lage landen', het deel dat volgens de planning door Thijsse zou worden geschreven. Door een mij onbekende oorzaak heeft Huijsser de serie met zijn tekeningen niet afgemaakt. Tolman, die hechte vriendschapsbanden had met Kuperus, droeg, samen met Vriends, deze voor aan de directie van Het Spectrum. Deze verleende nu Kuperus de opdracht. De laatste keer dat ik Kuperus opzocht, vertelde hij me: 'Rinke was een geweldige kerel. Hij zorgde er altijd voor, dat je werk kreeg. Dat was heel belangrijk voor ons'.

In totaal illustreerde Kuperus elf deeltjes van deze serie; twee deeltjes vogels en diverse insecten. Niet alleen tot genoegen van de lezers, maar in niet mindere mate van de auteurs. Door de Tweede Wereldoorlog is de verschijning van de serie vertraagd. Maar in 1953 was het werk voltooid. Wellicht te danken aan de uitstekende samenwerking met de uitgever en de algemene leiding.

Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog hadden Rinke Tolman en Wim Kruseman plannen gemaakt een serie populair-wetenschappelijke beschouwingen uit de levende natuur te schrijven onder de titel: 'Kijk uit je ogen', een serie van zes deeltjes onder andere: 'Planten en bloemen', 'Zoogdieren', 'Vogels' enzovoort. Uitgeverij Born te Assen was bereid ze uit te geven.

Pas na de Tweede Wereldoorlog verschenen de boekjes (1946-1949). Kuperus verleende zijn medewerking aan deze lees- en leerboekjes, die verscheidene drukken beleefden.

Een reeks waar dr. Jac. P. Thijsse erg enthousiast over was, was de Heemschutserie uitgegeven door Allert de Lange te Amsterdam (1940). De boekjes waren klein en betaalbaar, factoren die Thijsse belangrijk vond. 'Een jaar in Thijsse's Hof' behoorde tot een van de eerst uitgegeven deeltjes. Thijsse liep met de gedachte rond er nog twee deeltjes aan toe te voegen naast zijn deeltje over 'De Duinen' namelijk 'Een tweede jaar in Thijsse's Hof' en 'Dierenleven in Thijsse's Hof'.

Ik heb nu bezig aan Dierenleven in Thijsse's Hof. Daar komt ook de eekhoorn bij te pas. Die 14 letters die erote hier juist aan ons leest en de beemtsheid beschouwen, blad onder ons reus maar we weten niet hoe en waartoe en hoe pandaan. Dit is heel een heel aardig geval van bespreking van jeugdige.

Alleen 'Een tweede jaar in Thijsse's Hof' ver-

Wielewaal bij het nest.
Tekening: Sjoerd Kuperus.

Amsterdam, 1 Dec. '40.

Heer geeult hee Tolman,

Uw schrijven met copy en foto's is nu goed vde in mijn bezit gekomen. Die illustratie's, van een reusief loopd. dat begin) heb ik er uitscheelt.

Het ororigi is londe onderbreking don. geschreuen en nog niet uipgedaelt. h wil nu. tot meer heere nachten tot h een preefdrua van gemael is leueh of deelte. Zou hier tal tijt mee gemoid tyo?

h heb h bladzijden londe magelof volgens de tebt of volgorde gelest, want er is maar een gedeelt van de pagina's genummerd. minshen is i' van iooz nog een liete verward. h kend h nu iooz alle mien teny met de ororige foto's. Neemt h t mij met kuufige, mear t lon minshen veruaring kunnen geuen. Heeft h de illustratie's van t i' deelte al jeeen en loe vndt h te? Met vriendelike gr.
Sj. Kuperus.

Een brief, gedateerd 1 december 1940, van Sjoerd Kuperus aan Rinke Tolman.

scheen in 1942. Kuperus mocht 'de grijze zangers' die in de Hof voorkwamen, tekenen voor het honorarium van f 100,-. Maar daar werd wel iets voor verlangd! De grijze zangers waren onder andere Grauwe Vliegenvanger, Heggemus, Grasmus, Braamsluiper, Gianskop en dergelijke. Thijsse stelde hoge eisen aan zijn illustrator.

Zwarte Specht.
Tekening: Sjoerd Kuperus.

In het laatste artikel dat Thijssen schreef in zijn tijdschrift 'De Levende Natuur', december 1946, jaargang 49, aflevering 6, gebruikte hij nog eens de tekening van de Glanskop.

Na de oorlog illustreerde Kuperus diverse natuurboeken onder andere van Rinke Tolman en kinderboeken. Toch ging hij zich steeds meer toeleggen op het tekenen van mensen. Bekend waren zijn krabbels in 'Het Parool'.

In 1964 vertrok de familie Kuperus uit Amsterdam en ging in Koudum wonen.

Ter gelegenheid van een overzichtstentoonstelling in 1981 verscheen het boek: 'Natuurlijk met potlood' geschreven door dr. Hans Mulder en Adri den Oudsten. Aan Jan P. Strijbos, mevrouw N.A. Wigman-Hupkes en een plaatsvervanger van Rinke Tolman werd dit boek aangeboden.

Sjoerd Kuperus, een weinig op de voorgrond tredende figuur, die echter het tekenstift meesterlijk hanteerde. Veel vogelvrienden zullen, kijkend naar zijn tekeningen een blijvende herinnering aan hem houden. Met zijn heengaan is een periode van ruim zestig jaar journalistieke natuurbeschrijving en illustrering afgesloten.

Met dank aan mevr. J.F. Schoonderbeek-Meerman te Laren, voor het beschikbaar stellen van diverse originele tekeningen.

■ G.A.H. de Groot, Zevenhuizerstraat 32,
3828 BD Hoogland.

Grote Karekiet zingend.
Tekening: Sjoerd Kuperus.

LITTERATUUR:

Mulder, Hans & Adri den Oudsten (1981): Natuurlijk met potlood. Sjoerd Kuperus. Leeuwarden.

Rosmalen, Jan van (1985): Goud op snee. Utrecht.

Thijssen, Jac. P. (1927-1988): Texel. Zaandam. Verkade album.

De Wandelaar (1929-1943): Laren (N.-H.)

In Weer en Wind (1937-1946): Rotterdam.

Weringh, Koos van (1969): Albert Hahn. Amsterdam.